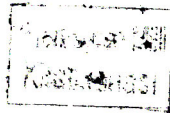

Dəyirman

Şəhər axşamlarının birində hələnin öz günəşi varmış kimi Günəş batdığı yerdəcə adamların gözündə yüz-yüz rəngə çaldı. Hərə günəşi bir cür gördü. Dağüstü bağın quzeyində bir oğlanla bir qız toylarının olacağını-olmayacağını bilməyə-bilməyə ulu günəş necə səssiz-səssiz batırdısa, o cür də səssiz-səssiz bir-birinə sığınmaqdaydılar. Çoxları üçün yorğunluq işdən qayıdanların damarlardan işıq şüaları kimi süzülə-süzülə ləzzət içində dünyanın o biri üzünə enirdi. Evlərin-eşiklərin çoxunda tumurcuq açılan tək uşaq səsləri eşidiləcəkdi: "Atam gəldi, atam gəldi..."

Elə hələnin də öz günəşi varmış kimi günəşin yüz rəngə düşə-düşə batdığı vaxt, toylarının olacağını-olmayacağını bilməyə-bilməyə cavanların bir-birinə sığındığı vaxt, günəşin yorğunluq kimi işdən qayıdanların damarlarından süzüldüyü vaxt şəhərin ucqar kababxanasında bir küncdə əyləşmiş Yoğun kişi araq stəkanını gözlərinin qabağına tutub batmaqda olan günəşə stəkandan baxmaq istəyirdi. Günəş yədi yerindən əyilməşdi! Yoğun kişi üçün belə əyri də batacaqdı, belə əyri də doğacaqdı. Öz-özünə - Yaxşı, burdan hara gedim? - dedi. Stəkanı yerə qoydu, istədi kababçıya - «Ə Göycək...» - deyə, yadına düşdü ki, bura Dəyirman deyil, «Qardaşoğlu» - dedi, «yumşaq yerindən gətir, dişlərim tutmur...» Ayağı yerə dəymişdi Yoğun kişinin, özündən xəbəri yoxdu elə

bil, içini dağıda-dağıda bir Yoğun kişi də çıxırdı canından... Der-der deyirdi: «Qapısına gəlmişəm, mənə deyir tanımıram səni. Yaxşı, nə təhər tanımırsan mənə ki, on ildi barmaqlarını əmirdin. Məni işə salma deyir, kişi, yoxsa özüm zəng eləyib basdırıram, əlli-ayaqlı gedərsən. Get adamını tanı, mən səndən heç nə almamışam, sən də verməmişən. Qardaşın qapını üzümə bağlayır, köpkəoğlu, burdan o yana hara gedim mən?! O biri də onun kimi, görmürsən, deyəcək birdən-birə özün get necə düzəldirsən, düzəlt, mən kömək etməməyəm...»

Şəhərin bu ucqar kababxanasının böyük şüşəli qapı-pəncərəsindən zolaqlana-zolaqlana içəri düşmüş günəşin son işığının bir damcısı da Yoğun kişinin stəkanına qonub ata-anasından xəbərsiz qırmızı bantlı, ağ paltarlı, bapbalaca bir qız uşağı kimi atılıb-düşüb oyun çıxarırdı. Yoğun kişi bu işığı gördü, ağlamaq istədi: «Sabah özümü yıxacam qapısına, al var-yoxumu – deyəcəm, ya öldür, ya işimi düzəlt...»

Stəkanı qaldırdı, qırmızı bantlı, ağ paltarlı işıq qız stəkanın yerinə düşdü. Stəkan Yoğun kişinin əlində rəngini dəyişib qaraldı, elə belə də başına çəkdi, işıq süzülə-süzülə stoldan yerə düşdü, kababxana pişiyi özünü işığın üstünə atdı. Yoğun kişi yumruğunu elə bu vaxt stola çırpdı, yan-yörədən dönüb baxdılar. Kababçı Yoğun kişiye sarı getdi:

- Ə, mən yetim olmuşam, - dedi Yoğun kişi. Yetimliknən böyümüşəm... Heç vaxt hökumətimə pis deməmişəm ha... Demərəm də! Rüşvəti hardan almışam?! Almışam, özüm bilərəm...

Kababçıya sarı döndü:

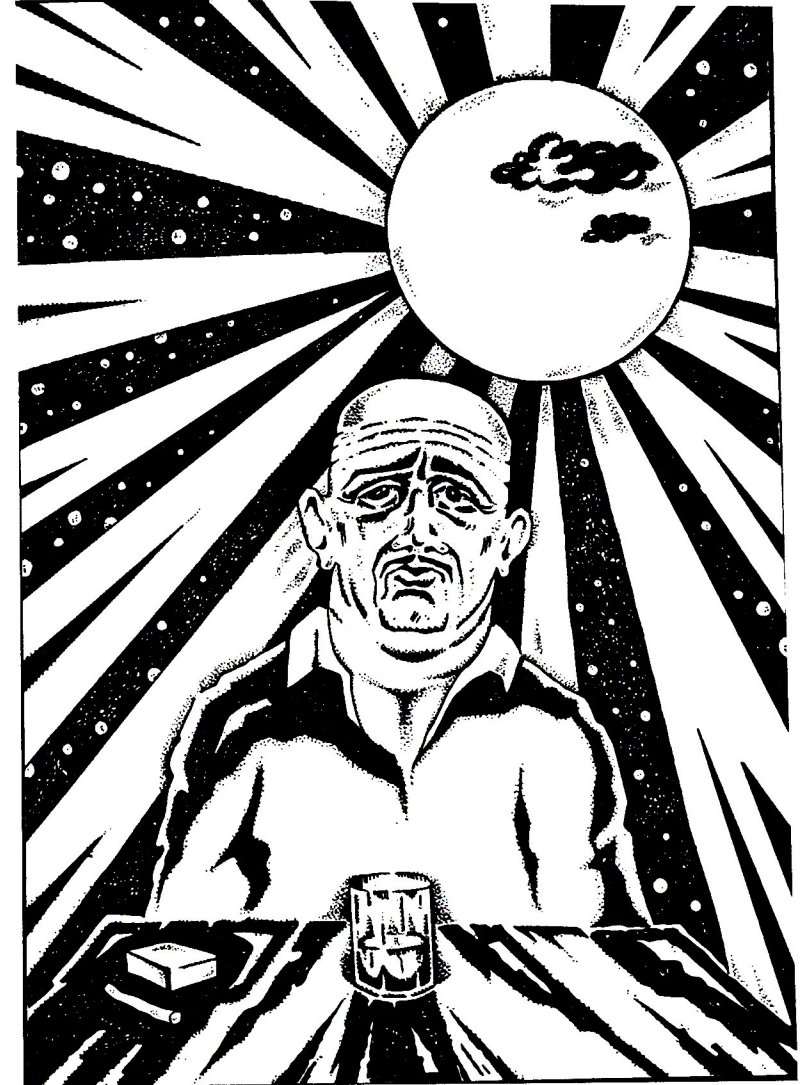
- Göyçək, gör qızıl oğlanlar hardadı?! Gülünü çağır, Göyçək! Oturanlar hamısı birdən gülüşdülər.
- Kimi deyir?
- Nə bilim, qızıl deyir, nə deyir?!
- Çağır qızıl oğlanları, onnar bilər.

- Hə, gəl-gəl, bayırda səni gözləyirlər...
- Ağabala, mən ölüm kimə deyir, göyçək?! Sən öl kefdi...

- Əşi, çıxart bayıra, rədd olsun, sarsaqalayır.

Günəş şəhərin asfalt döşəmələrindən üzüldü. Pəncərələrdən, qapılardan çəkildi, balaca-balaca əl bayraqları kimi buludlara sancıldı. Yoğun kişi günəş necə səssiz-səssiz batırdısa, o cür səssiz-səssiz bir-birinə sarı sığınan sevgililərdən, «atam gəldi, atam gəldi» - deyə tumurcuq kimi açılan uşaq səslərindən çox-çox uzaq əlaqaranlıq küçəylə aralandı. Şəhər bir də ona görə böyük idi ki, onun deyintilərinə fikir vermirdi. Sağa-sola şütüyən maşınlar Yoğun kişini tanımırdı, yanında saxlayan, «müəllim, əyləşin aparım» – deyən yox idi. Kənd deyirdi ki, Yoğun kişi pullarının qorxusunu, ayıbını gizlətmək üçün özünü şəhərə salmışdı. Amma bu da xeyirsiz iş idi. Yoğun kişinin ayıbını yalnız yer gizləyə bilərdi. Yoğun kişi dumanlı-dumanlı da olsa, bunu anlayırdı. Dəyirmanı xatırladı, Göyçək kababçını, Temiri, Gülünü. Ayat xırıltılı, kövrək səsi ilə oxuyurdu. «Bir dost bulamadım, gün axşam oldu». Özünün xəbəri olmadan oxuyurdu: «Bir dost bulamadım, gün axşam oldu».

Bir vaxtlar Ayatın dəyirmanın unluğunun üstünə çıxıb oxuduğu mahnı Yoğun kişinin səsi ilə tamam ayrı şeyləri deyirdi. Yoğun kişinin səsi çəkdiyi ağır qorxunun altında dağılıb əzilmiş bir səs idi. Şüşə qırıntıları kimi yan-yörəsindən ötüb keçənlərin üstünə yağırı. Elə bil bir vaxt dəyirman itini maşına qoyub aparıb azdırmış sürücü indi də Yoğun kişini gətirib şəhərə atmışdı. Yoğun kişi toğluların qanına bulaşmış dəyirmanın balaca arxı kimi şəhərin əlaqaranlıq küçəsi ilə azala-azala axırdı. Bu suyun nə əvvəli vardı, nə axırı. Bir qab suydu ki, quruyub sovulana-cən axacaydı. «Bir dost bulamadım, gün axşam oldu. Siz elədiz, əclafklar, mərdimazarlırsız hamınız...»

Şəhərin ucqarındakı böyük bina bircəgözlü, böyük bir otaqmış kimi işdən qayıdanların yorğunluğundan süzülə-süzülə dağüstü bağda, toylarının belə olub-olmayacağını bilməyə-bilməyə, səssiz-səssiz bir-birinə sığınan sevgililərin səssizliyi ilə batmaqda olan Ulu Günəşlə üz-üzə durmuşdu. Binanın bu böyük görkəminin özündə də qüdrətli bir iş vardı. Yəni bina öz böyüklüyü ilə yaşayırdı. Güclüydü, ayaqları yerin təkində, bayır-bacasında tumurcuq açan kimi açılan uşaqların «atam gəldi, atam gəldi» sözləriylə hələ neçə-neçə ömürlər yaşayacaqdı. Günəş işləyirdi, dənizlərdən keçib gələn təmiz-təmiz küləklər iş görürdü, şəhər, şəhərin yolları, küçələri, ağacları, binaların otaqları, otaqların işıqları, qapısı, pəncərəsi iş görürdü. Hər şey öz böyük işini görürdü. Bu böyük binanın böyüklüyündə bəzakli bir durna lələyi kimi görünən iyirmi altı, iyirmi yeddi yaşlarında bir qız beşinci mərtəbənin eyvanındaydı. Günəş ondan gedirmiş kimi üzüntü içində, arıncı baxırdı. «Bir dost bulamadım, gün axşam oldu» - deyə-deyə keçib gedən Yoğun kişini gördü, tələsik döndü, qapıdan çıxıb qaça-qaça pilləkənləri endi...

Ayatın dörd yaşı vardı. Özü öz əliyləcə dörd yaşlı Ayatı stolun üstünə çıxardırdı. Oxu dərdin alım, oxu, bax belə - «Bir dost bulamadım, gün axşam oldu». İpək kimi yumşaq, sarı saçlarının, iri göyümsov, elə bil yalnız sirləri açmaq üçün yaranmış gözlərinin, ağappaq, bəyaz üzünün səsilə oxuyub Ayatı öyrədir-di.

- Bax belə oxuyarsan, əlini belə atarsan, oxuyub qurtaran kimi baş əyersən...

- Roza çıx görək, qonaqların gəldi, gəl əti çək, lülə istəyirlər.

Göyçək kababçı dəyirmanı gələnlərin baxışları altında arvadının gözəlliyindən ləzzət ala-ala boş yere gülüb ət bıçağını oynada-oynada zümzümə edirdi. Pul qovurdu kababçını. Bir vaxtlar kəndə gəlidiyi sərt

görmədən göyçəkliyə, qırmızıliğa, yumşaqliğa qovurdu. Dörd yaşlı oğlunun səsinə satırdı Göyçək kababçı, arvadının ipək kimi yumşaq, sarı saçlarını, ağ üzünü, yeriyəndə bütün başları ardınca döndərən yerişini satırdı: - Evim-əşiyim, itim-pişiym, gəl lüləni düzəlt.

- Sizin sağlığınıza, Göyçək! Sizin ailənin sağlığına!

- Ata, bu qammaza de, camaatın yanında belə eləməsin. Bax başımı götürüb gedəcəm bir gün. Tərs baxırlar mənə.

- Əşşi, sarsağın qızı, get işini gör. Pismi eliyir, bu boyda camaatı yola verir. Elə eləyir ki, bir gələn bir də gəlsin... - Bu da Dəyirmançının cavabı idi.

Yoğun kişi yox olmuşdu, Ayatın anası küçəni o baş, bu başa getdi, tapa bilmədi. Elə bil yuxu görürdü, elə o cür də evə döndü. Qapının ağzında 1 cüt uşaq çəkəsi vardı. Ayatın özü olmadığı üçün özü qədər sevimli idi. Anası hər gün işdən qayıdanda çəkməyə baxıb titrəyə-titrəyə götürürdü. Çəkmənin üstündə havadan düzəlmiş bir Ayat vardı, neçə il idi beləcə anasının gözünün qabağında mahnılar oxuyub, dəyirmançılara baş əyirdi. Otaqlardakı bütün şeylərin hərəsinin öz işi vardı, hər şey əbədi bir dəqiqliklə öz boynunun işini görürdü. Bir xalça divardan asılmışdı, biri döşəməyə sərilmişdi. Uzaq-uzaq illərin qonundan gələn güllü-çiçəkli bir karvan kimiydi... Havadan bir Ayat neçə illər idi, anasının gözünün qabağında xalçanın üstündə oyun çıxardırdı. Divar saati Ayatı böyütmək üçün işləyirdi. İniləyə-iniləyə damcılayan su kranı neçə illər idi Ayatın əlini yuyurdu: «Sənə qurban olum, göygöz balam. Oxumaqdan səsim batıb indi. Günah özümdədi, nə elədim, özüm elədim sənə».

Ayatın dörd yaşı vardı, Qızıl oğlanlardan biri bir qara yüzlük çıxardıb Ayatın anasının gözlərinə sarı uzatdı: - yüz də ərinə verəcəm - dedi, qorxma yenək aşağı.

Ayatın anası dəyirmandakı qab-qacağı Qızıl oğlanların, əri Göyçək kababçının, öz atası qaraqabaq Dəyirmançının başına yağdırdı. Ayat ağlayırdı, Ayatın səsi anasının hirsinə, acığına gəlib çatmadı. Axşam avtobusuna minib şəhərə gəldi. Ayatın səsinə şəhərə gələndən sonra eşitdi. Neçə illər idi Ayat anasını çağıracağına ruhunda ağlayırdı. Yaşadının, gəlimi-gedimi, tanıyanı-tanımayanı çox olan şəhər adı kimi bir ad qaldı Ayatın anasının üstündə. Ayatın anasını görməyənlər də əri Göyçək kababçını görənlər kimi onun haqqında pis düşünməli olurdular. Kababçının baxışında, oturuşunda, duruşunda ayrı sözlər vardı. Dəyirmanı gəlib bir içib, iki içib hallananlar: - Ə, Göyçək, bir onu çağır təmizləsin buraları, - deyib gözləyirdilər, gözləyə-gözləyə dəmlənirdilər. Kababçının baxışlarının, oturuşunun, duruşunun dediyi sözlərdən tutub Ayatın anasını axtarırdılar. Ayatın anası isə atası, qaraqabaq Dəyirmançı ilə üz-üzə durub içini çəkə-çəkə deyirdi:

- O əclaf bunu götürür, sən necə götürürsən, ata, gör adıma nələr deyillər. Bir gün yandıracam bu xarabani.

Dəyirmançı neçə-neçə illər boyu əlindəki bıçaq kimi itilənmiş bir adam idi. Gözləri nəyə baxardısı, kəsib o üzünə keçirdi. Dünyanı olduğundan da yaxşı anlıyrdı Dəyirmançı. Dünyanın bütün ağı-qaralı, yaxşılı-yamanlı işlərinin qabağıyla gedirdi. Hər şey ondan sonraydı. Dəyirmanı gələn şalvarlı qızlara elə sakitliklə baxırdı ki, elə bil neçə illər idi oturub onları gözləyirmiş. Kənddə içkiyə başlamış bir-iki adamın xeyli yol keçib tələsə-tələsə dəyirmanı gəlməsini, titrəyə-titrəyə stəkan götürməsinə, səndələyə-səndələyə arxın qırağıyla kəndə qayıtmasını xoşlayırdı. «Hələ bir-iki adamdı, içən çox olacaq. Bura dolacaq. Tükəz qarı hamı kimi gəlib burdan keçəcək. İstəyirsən cır, dağıt özünü, səninkilər də gələcək...»

Amma Dəyirmançı bir ölümdən qorxurdu. Ayıq

adam idi. Bilirdi ki, rahat ölə bilməyəcək. Kəndin əli aftafalı, təsbehli ağsaqqallarına, ağbircəklərinə qarşı ət baltası kimi kinli idi. Dəyirmanın balaca arxına qarışan toğlu qanından ləzzət alırdı. «Yu, paltarlarını yu, kaftar qancıq, yu, sənin qanın daşlara dağılsın. Sən indi yaxşı olmusan, mən pis. Çox Allah-Allah deyirsən. Görüm, sən necə öləcəksən...» Temirin əl açıb dil çıxarmağandan, Güllünün Göyçək kababçıya uzatdığı sonuncu beşlikdən, arvadların axşam qarğışlarından, Ayatın yuxusuzluğundan, Temirin anası Güllü arvadın saçını kəsəcəyindən ləzzət alırdı. Sərin küləklər kimi üz-gözünə döyə-döyə yanından ötən dünyanın belə-belə işlərinə çallaşmış, sərt qaşlarının altından itilənib-itilənib bıçaq tiyasinə dönmüş gözləri ilə tamaşa eləyirdi. Dəyirmançının gözlərində o qədər dəqiq hesablamalar var idi ki, dünyanın bu işlərinin belə səhvini tuturdu. Ona görə də qızının evini-əşiyini atıb getməsi olmalı bir şey kimi gəldi Dəyirmançıya. Qızı gedəndən sonra bir də xatırladı ki, təkdi. Sümüyünə dammışdı ki, guya öləcək «qart qancığın sözünə bax, «yer götürməyəcək səni...» Dəyirmançı doğrudan da torpaqdan qorxmağa başlamışdı. Qocaldığındandı, qorxduğundandı, nədən idisə, əlləri baltanı-bıçağı yaxşı tutmurdu. «Bir ətçi, bir ovçu, bir də oduncu rahat ölməz. Dərin get səni, lənət olsun canına, söz çıxardan, gör nə çıxardıb bir...»

Dəyirmançı elə indinin özündə də, qızının Ayatın mahnısına sarı qaçdığı vaxt, çoxmərtəbəli binanın, yalnız bir böyük otaqmış kimi yüzlərlə ailə saxlayıb iş görüb Ulu Günəşlə üz-üzə durduğu vaxt Dəyirmançı dəyirman daşının üstündə oturmuşdu, örüşdən qayıdan inəkləri daşa çəkib itilədiyi bıçağın səsiylə qorxudub məzələnirdi. Amma yer - torpaq inəklərə daha yaxın idi, ona görə də bunun əslində, məzə olduğunu bilirdilər.

Qızından başqa yadına düşəcək elə bir adamı yox idi Dəyirmançının. Əlindəki bıçaq kimi illər uzununu iti-

lənmiş ağı ilə bilirdi ki, Göyçək də çıxıb gedəcək. O, buralarda tək qalacaq.

Amma qızı atasını bir parça əkin yeri kimi xatırlayırdı. Kəndi işə dedi-qodu başına götürmüşdü. Özündən başqa heç kəs bilmədi ki, bu deyilənlər doğrudumu, yalandımı.

Axşamlar Göyçək kababçı səsinə atırdı başına:

- Mənnən görmə, Dəyirmançı qızı, sənün ürəyinnən olmasa, heç kəs sənə yaxınlaşmır. Heç atdanıb düşmə, mənimki də istədiyimi eliyənəcəndi. Oğlun da başına dəysin, atan da. İstəyirsən lap qızıl oğlanlarla get, mənnik deyil də, deyil.

- Hardan gəlib çıxmısan sən, ay alçaq, anan kim olub sənün, bacın olubmu? Kim doğub səni, ay qarışiq əclaf... Yüz qan qarışib sənün qanına. Niyə tanımadım səni?!

Ayatın anası bunları xatırlaya-xatırlaya binadan çıxıb Yoğun kişinin ardınca qaçırdı. Yoğun kişi də elə hey Ayatın mahnısını oxuyurdu: «Bir dost bula madım, gün axşam oldu». Ayatın anası səsi tanıyıb səsin ardınca qaçırdı. «Yoğun alçaq olacaqdı, onun səsi, mənim ünvanımı hardan öyrənib görəsən?! Yaşayır hələ əclaf. Özü boyda mürdarçılıqdı, dəyqəbaşı mənə pul uzadırdı. Uşağın mahnısını oxuduğuna bax...»

Dörd il bundan qabaq şəhər tezdən şəhərə çatdı. Şəhər üzünə irişirdi. Küçəyə çıxan kimi yanında bir maşın dayandı. Qapı açıldı, barmaqlarından tutmuş dişlərinəcən qızıldan olan bir oğlan başı göründü: - otur görüm...

«Nə günah işləmişəm ay Allah, qarşıma çıxardır-san. Kimə oxşadırlar, nəyə oxşadırlar məni...» Əyninə-başına bir də fikir verdi. Əynindəki şəhərin son geyimlərindən yox, Göyçək kababçının göyçəkliyindən, dəyirmançının qaraqabaqlığından, Ayatın oxuduğu mahnılardan qalan bir paltar idi. Bu paltarlarıydımı onu belə görsədən?! Biraz keçəcəydi bu pal-

tarlar da bircə-bircə dəyərinə-dəyməzinə satılıb Ayatın anasını saxlayacaqdı. Biraz keçəcəydi Ayatın oxuduğu mahnılar kimi kədərli olacaqdı Ayatın anası. Saçlarına xal kimi çal düşəcəydi, ağ bəyaz üz solacaqdı. Şəhər üzünə irişməyəcəydi Ayatın anasının. Bütün bunlar hamısı qorxudan idi. Birdən-birə yarpaq üstünə çıxmış kimi dəyirmanın üstünə çıxıb qorxmışdu. Neçə ilin içində dəyirmanında bir ağıllı-başlı adam görməmişdi. Gələnin hamısı qan qohumu tək bir-birindən seçilmirdi. Bir çoban idi adama oxşayan, o da içənəcən...

Qapını açdı... Otaqların işığı yanırıdı. Bu da bir iş idi. Otağın birində yalın lampa asılmışdı, birində çilçiraq. Çilçirağın işığında sakitlik, ağırliq, qəribə bir yumşaqliq vardı. Yalın lampanın işığında açıq vardı ki, tələsə-tələsə, qışqıra-qışqıra keçib çilçiraqlı otaqda əyləşdi. Bir vaxt axşam avtobusuna minib şəhərə necə gəlmişdisə, iki il bundan qabaq da eləcə axşam avtobusuna minib kəndə Ayatı gətirməyə getdi. Göyçək kababçıya xəbər avtobusdan tez çatdı.

- Gedək rayona sənə paltar alım, - deyib, Ayatı maşına qoyub rayona apardı.

Dəyirmançının əllərinin bıcaq tutan vaxtı idi. Yer hələ ona yaxın deyildi. Ölümü yadına düşmürdü. Balaca arxa qarışan toğluların qanından, arvadların qarışlarından, Temirin yalvarışından, Gülünün sonuncu beşliyindən ləzzət alan vaxtlar idi.

- Hardan gəlib sən, ora qayıt, mürdar qızı mürdar. Ayatın işi var burda, heç kəs sənün kimi avara döyül.

Ayat doğrudan da iş görürdü. Özü öz gördüyü işi anlamırdı. Amma onun işi yolların, ağacların, evlərin, evlərdəki işıqların əbədi bir dəqiqliklə gördüyü işə bənzəyirdi. Oyatdılar, oyatmadılar düz saat altıda qalxırdı, axşamdan qalan toğluları qabaqlayıb ayaq üstə yata-yata, su hara getdiyini bilməyə-bilməyə səmtinə axdığı kimi dəyirmanına sarı gətirirdi.

- Nə üzünə qayıtdın mürdar qızı mürdar. Uşaq saxlayıb böyütməsənmi aparmağa gəlmisən...

Ayatın anası elə bil birdən-birə kinodan çıxmış artist şəkli idi. Kənd camaatının üzünə birdən-birə ağ rəng gəlmişdi. Yəqin marağ, məzə içində gülümsədiklərindən idi. Hamı ağara-ağara Ayatın anasına tamaşa edirdi.

- Hamı ə, bunun şalvarı...

- Aaz, qocalıb yazıq, gör bir sən Allah, necə ağarıb saçı...

- Kül ərinin başına, özü adına söz çıxartdı, biz də günaha batırıq. Onun anası namusdu, qeyrətdi adamı, gözüne yuyucu barmağı girmiş atası Dəyirmançı biabır elədi.

Hardan xəbər tutdular, necə xəbər tutdular, bir andaca dəyirmanın müştəriləri eşidib yığışdılar. Qızıl oğlanlar rayondan bura maşın qovdular.

- Ə, bir uşaq tap çağırtdırağ, şəhərdən gəlib sən, ha zır gəlib. Sən öl köpək qızı boğazımda qalıb. Ha udu ram-udqunuram, getmir. Ələ gətirə bilməsəm, gözüüm dünyadan yığışmayacaq.

Uşaq qayıdıb gəldi ki, bəs Ayatın anası yenə çıxıb gedib.

Çilçiraq Ayatın anasının başından aşağı səssiz-səssiz ipək zərifliyi səpələyirdi. Bəlkə də təklidən, yalqızlıqdan idi. Bu səssiz-səssiz yağın ipək zərifliyi ayrılıq hissənə bənzəyirdi. Ayatın anası oturmuşdu xalçanın üstündə quş balasını istəyən kimi balasını istəyirdi. Bu istəyə ağı qarışa bilmirdi. Bu da bəlkə də Ayatın qapının ağzındakı balaca çəkmələrindən, xırılılı, yorğun səsi ilə oxuduğu mahnılardan, pulun göyçəkliyə, qırmızılığa, yumşaqlığa qovduğu kababçı atasından idi ki, daha çox xəstə istəyi idi.

Qadının təmiz adı onun örtüyüdü. Ayatın anası, əgər bu örtüyü yoxdusa, qar ona yağacaq, yağış ona yağacaq. Onu çilpaq görəcəklər. Su yolundan çıxanda azalmağa başlayır. Çünki bir damcı təzə yol bəş

damcı suyu çəkir. Qayıdıb öz yerini o vaxt tapır ki, artıq yoxdur, quruyub. Hey təzə yerlərlə axdıqca, çəkildiyini bilməyən su kimi yolundan çıxan qadın da azaldığını bilmir.

Qapı çalındı. Ayatın anası xeyli özünə gələ bilmədi. Bir də çaldılar. Ulu Günəş xeyli vaxtdır batmışdı, dünyanın üstünə yuxu kimi qaranlıq enmişdi. Şəhər işıqları yanan kimi sevinc içində közərə-közərə axşam qaranlığı işıqlandırdı. Ayatın anası bütün gözəlilməz səslərdən, gözəlilməz gəlişlərdən Ayatı istəmli idi. Tələsik qapını açdı. İri gövdəli otuz yaşlarında bir oğlan qapı açılan kimi gülümsədi. Salamsız-kalamsız içəri keçdi. Qapının ağzındakı çəkmələri görüb duruxdu. Çəkmələrin üstündə yalnız Ayatın anasının gözüne görünən hava rəngində bir Ayat vardı.

- Ərə getmisən?!

Bir qardaşı olaydı, bir atası olaydı Ayatın anasının. Ayatı da gətirib gələydi beləcə, Ayatın anası sevinəydi. Daha bilmirdi belə olsaydı ağlayardımı, güldürdümü... Göyçək kababçı onu «ər» sözündən iyrendirmişdi. «Ər» sözünə başını qaldırıb qonağın üzünə baxdı.

- Siz kimsiniz axı mənə belə sual verirsiniz?

- Bir kənddən. Qonşunuz Ağqulunun oğluyam. - Hə, xoş gəlmisən. Bəs mənim yerimi hardan bildin?

- Bilirdim fabrikdə işləyirsən, getdim öyrəndim. Ərə getmisən?

- Yox.

Qalxdı ki, xörək hazırlasın, çay qoysun, sonra otursun üz-üzə, Ayatı soruşsun. Qapıya sarı getdi. Qonaq evə göz gəzdirdi, divanın üstündə iri bir yastıq vardı, ağappaq, yumşaq, divana sərələnmişdi. Bir andaca qonağı yumşaldıb yumağa döndərdi. Qonaq gərənədi, əlini sinəsinə çəkib yastığa baxa-baxa ürəyini ovuşdurdu. Ayatın anası geri qanrıldı, qonaq da yas-

tıq kimi stola sərələnib sinəsini ovxalayır. Birdən-birə tamam başqa adam baxdı qonağın üzündən. Gördü ki, bu üzədən, bu gözədən Ayatı soruşmaq olmaz. Bu üz çörək kəsməyə yaxşıdır. Qayıdıb divanda oturdu.

- Niyə gəlmisən, Ağqulunun oğlu?

Ağqulunun oğlu əlini cibinə salıb bir dəstə pul çıxardıb stolun üstünə qoydu. Hə, bu kağızlar idi, Ayatın çatmaqşılı atasını göycəkliyə, qırmızıliğa, yumşaqliğa qovan. Buna görə oxudurdular Ayatı da səsi bətanacan.

- Bazardan düz sənənin yanına gəldim, dedi, - Ağqulunun oğlu, - götür hamısı sənəndi.

Ayatın anası qapıya sarı gedib açdı:

- Çıx burdan, oğraş. Yiğışdir zibillərini də. Qanına bələyəm indi səni, - dedi, qapının ağzındakı boy güzgüsünün yanından balaca əl baltasını götürdü, dünyanın hayfını səndən allam, qurumsaq köpək oğlu. Gör nə fikirlə gəlib?!

Ağqulunun oğlu bomboş boşaldı. Hər nə fikirləşdisə, bilmədi, nolduğunu anlamadan qalxdı, baltanın yanından canını götürüb qapıdan çıxdı. Birdən-birə Ayatın anasının içində gözəl, işıqlı bir genişlik yandı. Baltanı dizinin üstünə qoyub divanda oturdu. Belə bir adamın gözlənilmədən gəlməyi, gözlənilmədən qovulması, dedi-qodularla, böhtanlarla başlamış bir ömrün işıqlı sonluğu, axırı kimi idi. Ona görə də birdən-birə rahatlaşıb, dincalmışdı. Otuz yaşına az qalırdı, yaşadığı günlərdən heç biri belə sonluqla qurtarmırdı. Dörd il bundan əvvəl avtobusa minib şəhərə qaçdığı gün də heç nəyin sonu deyildi, hər şeyin təzədən başlanmasıydı. «Əclafı öldürsəydim, ürəyim lap soyuyardı. Məni alabıraq ediblər, kökü kəsilməşdər. Bir üzə bax bunda, alverçi köpəyoğlunda, elə bil öz evinə gəlir...»

Bu neçə ildə birinci kərəydi ki, Ayatı da unuttu, səssiz, rahat, dalğın bir yuxuya getdi.

Günlü-günəşli səhərlərdən biri idi, dənizin açıq üzündən yellər qopub adamlara, ağaclara, binalara toxuna-toxuna şəhərin tütütlü havasıyla yüklənib səslənə-səslənə gedirdi. Günəşdən tutmuş torpağacan arada nə vardısı, əbədi bir dəqiqliklə, dediyimiz kimi bir-birinə bağlıydı, hər şey iş görürdü. Şəhərin üstünə açılmış güllü-günəşli şəhərin adamları günəşdən tutmuş torpağacan əbədi bir dəqiqliklə bir-birinə bağlı iş görə-görə yaşayan nə vardısı, hamısını tamamlayırdılar. Maşınlar dünya yaranandan varmış kimi yollara yaraşa-yaraşa axın-axın qaynaşırdılar. Yoğun kişi yolların kəsişdiyi ayrıda dayanmışdı. Qollarını oynada-oynada maşınlarla yol göstərirdi. Heç nə görmürdü, bomboş boşalmışdı başı, yel çəkmiş kimi qulaqlarında güclü bir uğultu yaşayırdı. Heç nə görmədiyi üçün, heç nə fikirləşmədiyi üçün dörd yol ayrıcında dayanıb qollarını oynada-oynada gördüyü iş, günəşdən tutmuş torpağacan arada nə vardısı, bütün olanların, ağacların gördüyü işə də bənzəməzdi. Çünki dünyanın xırda-xırda gördüyü bütün işlərin mənası vardı. Elə indinin özündə Yoğun kişidən azca aralı bir palıd ağacı, neçə yüz ilin içində yaşayıb, işləyib-ışləyib dəmirə dönmüşdü. Kölgəsi vardı palıd ağacının, yay aylarının istisində meyvə kimi kölgəsini səkilərə salırdı. İşdən gələnələr, işdən gedənlər – «qatır girsə, dırnaq salar, quş girsə, qanad salar» – bazarı qanlı tutub deyənələr onun kölgəsində tərini silə-silə nəfəs dəridilər. Qoca palıdın gördüyü işin mənası buydu. Elə bu mənanı anlamışdı ki, çarşablı qoca bir qarı çarşabının altından əlini çıxarıb üzünə çəkdi. «Allah bütün ölənlərinə rəhmət eləsin, ay ağac əkən – dedi. Beləcə alma ağacları alma gətirirdi, inəklər sağına gəlirdi, sular kəndi-kəşəyi, eli-obanı aydınlada aydınlada axırdı.

Amma şəhərin bu güllü-günəşli səhərində əli hər yerdən üzülən Yoğun kişi qorxusundan ağılı itirmişdi. Bütün ömrü boyu gördüyü işlər də beləcə mənasız

idi. Heç nə görmədən, heç nə fikirləşmədən rayon idarələrinin bir ayrıcında oturmuşdu, yollardan xəbərsiz əllərini oynada-oynada yol göstərirdi. «Götür, azdı, yaxşı, sabah gəl. Bunnan düzəlməz, çətin işdi. Min də qoy üstünə».

Günəşdən tutmuş torpağacan, arada nə vardısı, bütün olanlar – qalanlar iş görə-görə yaşayırdı. Dəyirmanın balaca arxı hələ balacılığı ilə balıq saxlayırdı, Tükəz qarının, Güllü arvadın paltarlarını yuyurdu. «Qanına bələn a Dəyirmançı, su tapılmasın üstünə. Beləcə üzükqara get o dünyaya. Suyumuzu niyə qana döndərdin, ay qanına bələn...» Gücü çatacaqdımı Dəyirman arxının yer üzündə qalmağa?

Pul havası burnuna dəyəndən sonra tələsməyə başladı Yoğun kişi... indi yoxdu. Şəhərin dörd yol ayrıcında durub maşınlarla yol göstərirdi. Bir-iki gecənin içində saralıb avazımsızlığında yiyəsizlik hiss olunurdu. Gözlərindən adam baxmırdı. Keçib gedən maşınların çoxu məzələndirdi...

- Ay sağ ol, nəçənnik. Hardaydın ə bu vaxtacan.

- Kişi, bir oyna görüm, kişi...

- Ə bu yazığın yiyəsi yoxmuş, kefim qaçdı, sən öl!

Sağdan-soldan adamlar yolayrıcının dörd yanından keçirdilər. Kimi güllür, kimi başını bulayırdı. İki cavan oğlan özünü camaatın arasına saldı.

- Ə, bir bax, Yoğun Əhməddir. Pay atonnan, yeri get.

- Hə, sən öl, yoxluyurdular axı, yoxlama vardı rayonda. Nə təhər gəlib düşüb buralara?

- Görmürsən dəli olub... Qardaşımı işə götürəndə bir ətək pulumu aldı. Qapı-qapı düşüb pul yığıdıq, qardaşım da heç işləməli olmadı orda. Pul da batdı. Amma batmayıb, budu ey gör nə gündədi...

- Sən öl yeri boşdu, bəlkə özümü verim onun yerinə...

- Hə, yaxşı olar. Bir neçə ildən sonra da gəlib burda maşınlarla yol göstərsən.

- Gülmə-gülmə, başına gələr. Bu nə idi, ə.

İki milis nəfəri gəldi. Əvvəl dayanıb baxdılar. Yoğun kişi tər içində əl qol oynada-oynada yol göstərirdi.

- Yavaşca çıxart sən canın, özünü maşının altına salar. Bədbəxt oğlu bədbəxt.

Yoğun kişinin özünün anlamadığı, çəkmədiyi ağrısı yavaş-yavaş camaatı bürüyürdü. Bayaqdan gülüb məzələnən camaat üz-gözlərini qırırdı kədər içində baxışdırlar. Milis nəfəri gülümsəyə-gülümsəyə Yoğun kişiye sarı getdi. Bu, əslində, yalandan gülümsəmək idi ki, Yoğun kişiye tanış gəlsin. Ona görə də milis nəfərinin bu təbəssümü tamam başqa adamın təbəssümü kimi üzü ilə tutmadı. Bu güllüşdə daha çox peşmançılıq vardı. Yaxınlaşıb sakitcə Yoğun kişinin qolundan tutdu.

- Gəl bura, maşın vurar bizi burda.

Yoğun kişinin başı uğuldayırdı. Maşınların, adamların səsi bu uğultudan çox-çox uzaqlarda idi. Yoğun kişinin gözlərində heç nə yaşanmırdı. Hər şey ölü idi. Milis nəfəri onu yolun qırağına çəkdi, Yoğun kişi hələ də əlini qolunu oynadırdı.

- Ay yoldaş! Ayıbdı camaatdan, yekə kişisən...

Yoğun kişi duruxdu. Başındakı uğultunun içində elə bil şişə sındırdılar. Bayaqdan şəkil kimi görünən maşınlar elə bil üstünə axdı. Qışqırıb əldən çıxmaq istədi.

- Tanımazsız məni, tanımazsız daha, barmaqlarının balı qurtarır.

Biri də gəldi Yoğun kişini maşına saldılar.

- Neyniyəb görəsən bu...

- Eşitmədin, rəis nə dedi, aparın xəstəxanaya qoyun, işi məhkəmədədi. Yəqin talayıb da yan-yörəsini...

Belə bir günün gələcəyini yəqin ki, Yoğun kişi bilməmiş olardı. Haramın dadı gödək, xofu uzun olar. Haram ki, axıb Yoğun kişinin evində gölləndi, evinin zəngi çalınanda elə bil güllə açılırdı. Haram tikə elə bil

rəng idi, Yoğun kişinin oğlunu dəyişirdi, qızını dəyişirdi, arvadını dəyişirmişdi onsuz da... Hasarlarını uzadıb öz boyu uzunluğunu ləməmişdi. Özü artdıqca hasarı da artırdı. Qapıları, pəncərələri dəmirdən elədi. Haram tikə gəldi, qapıda it saxladı. Yoğun kişinin özünü gecədə on dəfə qaldırdı.

- Gələn kimdi, gedən kimdi, qalan kim?

Gündüzləri yığdı, axşamları özünü saldı dəyirmanına. Halalın acığına, kinli-kinli, qəzəbli-qəzəbli, əti sümüyünə qədər əzib yedi. Qursağı dəyirman daşı kimi işlədi. Bu günün gələcəyini bilməmiş olmazdı Yoğun kişi...

«Nədən pulluyam, niyə pulluyam sizə qalmayıb... Mən yetim olmuşam. Dışımın, dırnağımın qazanmışam bu pulu, ona görə də özümə halal eliyirəm. Mən hökumətimə pis deyə bilmərəm, ağzım əyilər...»

Elə bu sözləri bir vaxtlar qorxusundan deyirdi Yoğun kişi, belə bir günün gələcəyini bilirdi. Qorxu gözü dörd idi, dörd gözlə özünü şəhərə saldı. İndi milis məşinində başının içindəki havaya, gözünün içindəki havaya – boşluğa qışqıra-qışqıra yol gedirdi.

- İndi tanımazsan məni, barmağımın balı yoxdu. Mən hökumətimə... Tutduracam hamınızı, işdən qovacam hamınızı. Sən gülmə, çoban.

***

Dəyirman bir az kənddən hündürdəydi. Sulu, çis-kinli bir səhər açılmışdı. Evlərdə səhər ocaqlarını yandırmışdılar. Bacaların tüstüsü səs kimi yumşaq-yumşaq, əyilə-əyilə böyük göy üzünə qalxıb yuxarılarda birləşirdi. Dəyirman səmtdən baxanda evlər saçından asılmış kimi görünürdü. Kənddən xeyli aralı, dəyirmanın yanındakı balaca yamacda Ayat artıq anasından soyuya-soyuya sulu – çis-kinli havanın içində dəyirmanın bugünkü qurbanlığını otarırdı. Amma Güllü ölən gündən dəyirmanına gələnlər azalıb dəyirmanın balaca arxı kimi bapbalaca olmuşdular. Toğ-

luların biri kəsilir, beşi sabaha qalırdı. Deyən artmışdı, yeyən azalmışdı.

«Orda çörək yemək binamusluqdu, ə... Özün öz ətinə yəsən, ondan yaxşıdı. Bacarsa, kəndi bazara qoyar, qırmızı köpəy oğlu. Gözümüzün qabağında öldü Güllü yazıq. Bir də ora getsəm, adam öldürərəm, atanın ruhu haqqı. Ora gedən gərək qabaqca belindən xəncərini açsın, bir elə kişiliyini atsın. Girsin ora başını açsın otursun, yuxarıda bassın yesin. Üç kərə qalxdım yerimdən az qaldım dava salam, götürə bilmədim nə isə. Temiri döydülər, çatamtdım. Bir dəfə də gedəcəm ancaq onlardan ötrü. Gərək elə eliyəm ayaqlarını da basmasınlar bu kəndə. Addarına da qızıl oğlanlar deyirlər». – Çoban yaylaqda yoldaşlarını başına yığıb hirsələ-hirsələ danışdı. Çəndən-çis-kindən kənd də, dəyirman da görünürdü. Göyçək kababçı yanağı qanlana-qanlana dəyirmanın qarısı ağzında dayanmışdı. Alver yox idi deyən elə bil yaşamırdı, ölüydü elə bil. Dəyirmançı daşa bıçaq çəkirdi. İtilənməkdən bıçaq nazilib biz olmaqda idi. Başını qaldırmadan ağır xırıltılı səslə dedi. – Get, Yoğun Əhmədi tap, haqqını ver, rayonun ortasında yer eləsin, gedək ora, bura gələn olmayacaq daha, tərs avand oldu hər şey.

- Hamı Yoğun Əhməd?!
- Yox əşsi...

Bu neçə ildə birinci kərə idi ki, dəyirmançı təcüblənib adamın üzünə şax baxırdı. Birinci dəfə idi ki, bıçağı dəyirman daşının üstünə qoyub qalxdı. Neçə illər idi bıçağı əlindən yerə qoymamışdı. Elə bil, canı sızıldaya-sızıldaya yaxınlaşdı... – Nə danışdığında, ə?! Bə niyə demirsən, qanmaz oğlu?! Bura da əl uzadacaqlar. Qızılların yanına get, tez! Çoxlu pul götür, burdan quru çıxmasan, tutacaqlar səni.

- Səni demə, bizi de...

- Məni qarışdırma bura, mənimki heyvan kəsmək olub.

- Bə neyləməliydin, ay kaftar, adam kəsməliydin?!
- Mənə toxunma ha, ömrümü yaşamış adamam mən, daha heç nəyim qalmır.

Göyçək kababçı dəyirman daşının üstündə ətə sancılan bıçağa necə baxdısa, Dəyirmançıya da elə baxdı. Üzünün yumşaqlığına, qırmızılığına yaraşan kimi baxdı.

- Get onu qızından soruş, sədrə məktub yazıb ayağa qaldırıb rayonu. Əvvəlki vaxt olsaydı, tanış tapıb pulnan bir şey eləmək olardı. Hələ o it Güllünü də deyirlər siz öldürməsünüz...

Dəyirmançı elə bil yerə girirdi. Dizləri əsə-əsə qayıdıb daşın üstündə oturdu. Bıçaq sağlam-sağlam altından yuxarı ona baxırdı. Yeddi arxa dolananı bu kənddən idi. Amma genəsməyə də kənddən bir adam yadına düşmədi. Qorxu Yoğun kişini sarmışdı. Yer qorxuya sarı qalxırdı. Qaraqabaq Dəyirmançı son sözünü deyirmiş kimi qırıla-qırıla - Qızıl oğlanları tapmaq lazımdı – dedi ürəyində. Səhərin təmiz havasında Dəyirmançı ilə kababçının deyintiləri səslərindəki qorxu daş yalması kimi dəyirdi Ayata. Ayat onların səsinəki qorxunu anlamırdı. Amma Ayat da qorxurdu. Qorxurdu ki, atasının dili yenə tərsinə açılacaq, «küçük» deyəcək – «Qancığın doğduğu, anana çəkmişən, kinin özündən böyükdür». Ürəyi çəkile-çəkile onu fikirləşdi ki, bunların hamısı ondan ötrüdü ki, anası bu yanlara gəlməsin. Bir gün Temir əmiyə deyəcəydi, gedib çobana yalvaracaydı ki, atını versin. Ayat çobanın ağ atına minib şəhərə gedib anasını tapacaq.

Toğlular sulu, çis-kinli havada dəyirman səmtdən bıçaq səsi eşitmədikləri üçün, ölüm qorxusunu duymadıqları üçün iştahla otlayırdılar. Hiçqurtuya hamısı birdən başını qaldırıb baxırdı. Yanlarındakı bu əli balaca ağaclı, böyük, doğma adamın gözündə yaş gördülər. Bir-birinin səsinə örtə-örtə mələşdilər. Göyçək kababçı az qaldı başını dəyirmanın divarına vursun.

- Mələşin elə, andıra qalmışlar... Nə yanası kənddi. Nə öləsi köpəyüsağıdı, qarınları dağılır ə, pah, bir tikə artıq yedik...

Ayat kövrələ-kövrələ babasını çağırırdı! Bu yaşına çatmışdı, hələ bilmirdi atasını necə çağırırsın, nə desin. Ata – demək dilinə gəlmirdi. Kənddəki bütün uşaqların atası vardı, amma heç biri belə deyildi. «Sənə qurban olum, göy-göz balam. Ağlamaqdan sellər yudu içimi». Anasının yazdığı bu məktublardan böyüyürdü Ayat. Bir də çağırırdı – Baba!

Həmişəki kimi kişinin yerinə Göyçək dilləndi – Nə var ə, niyə ağlayırsan, ağlaya-ağlaya yedin başımızı?

- Dərsə getmək istəyirəm.
- Qələt eləyirsən sən, gəlib küçük başı kimi başını kəsərəm. Alim boyunu yerə soxum. Alim olacaq.
Ayatın müəllimi dəyirmanına sarı gəlirdi. Yaxınlaşdı, əvvəlcə Ayata baxdı, sonra kababçıya:
- Dərsə niyə qoymursan uşağı?
- Nə dərs?
- Camaatın uşağı on gündü dərs keçir, bədbəxt eləmə, yazıqdı, burax dərsə gəlsin.
- Bədbəxt sənənsən ə, mənə qəzəl oxuma. Oxuyub, sən olacaq da...
- Bəlkə, özünə oxşatmaq istəyirsən, hə?
- Mənə nə olub ki, yüz müəllim saxlayaram qapımda.

- Yalan deyirsən gözünün içinəcən. Səninki çörək yemək döyül, ürəyini yeməkdi. Bu saat bax qapıda durub içini yeyirsən ki, indi gələcəklər. Burax uşağı məktəbə gəlsin.

Müəllim güldü, qayıdıb dəyirmandan uzaqlaşdı. Dəyirmandan qab-qacaq səsi gəldi. Kababçı idi, qab-qacağı divara çırpırdı. Ayat ağlamsına-ağlamsına bir də çağırırdı – baba!

- Yaxşı get itil cəhənnəmə. Səni doğan da bir adam olmadı, sən də. Rədd ol gözümün qabağından.

Toğlular özlərinə gəlib başlarını qaldıranacan Ayat

məktəb yolunda gözləyirdi. Kababçı dənliyin balaca gözlüyünü açdı, qab-qacağı divara çırpırmış kimi acıqla hirsle pulu cibinə qoydu. Dəyirmanın qapısından asılımsı taxta lövhəni çevirdi – Bağlıdır! Yolun qırağına çıxıb məşin gözləməyə başladı.

Əliş atası Gülünün geyməsinə geyinib, qamçısını götürüb, atasının otardığı naxırı aparırdı. Əlişin anası hasarların göylüyünə baş uzadan inəkləri qaytararaq naxırın ardınca gəlirdi.

Dəyirman daşının üstündə oturmuş Dəyirmançı yatmışdı, nə idisə, tərpnəmirdi. Bıçaq yanındaydı, parıldaya-parıldaya dünyaya diş ağardırı. Dəyirmançı gördü naxır gəlir, istədi həmişəki kimi «sazını» götürüb çalsın, yəni bıçağını oynada-oynada - ho, ho, gəlin görüm hansınız yağlısız, desin. Əlişin anasını mala qarışdırın, malı Əlişin anasına qarışdırın, göz vursun. Amma qaraqabaq dəyirmançının beyni dolu idi. Fikirləşirdi ki, Gülünün ölməyinin üstündə onlara da söz gələcək. Harda içib, dəyirməndə. Naxır gördü Dəyirmançı tərpnəmirdi, haça buyuz inəklər buyuzlarını şeşləyib qabağa çıxdılar. Damarlarına diş ağardan bıçaqdan çəkinə-çəkinə kişinin üstünə getdilər. Kişi başını qaldırdı ki, inəklər üstünü alıb – ha, hu eliyə-eliyə dəyirman daşının üstünə çıxdı. Ancaq inək buyuzlarını torpağa sürtüb yerdən toz qaldırdı. Əliş qamçısını yelləyə-yelləyə yüyürdü, anasının səsi gəldi. – Dəymə, qoy cırıqlasınlar kaftarı, mala da zülm eləyib o.

Dəyirmançının nə dediyi anlaşılırdı. Birdən-birə kəndin camaatı yığışaydı, onu belə qorxuda bilməzdi. Bu qorxulu bir yuxunu, düz çıxması kimi qorxuluydu.

- Kaftar, sənin evini-əşiyini öz əlimlə yandıramsam, atamın qızı deyiləm.

Naxırı arxdan keçirdilər. Anası Əlişin yanına getdi, doluxsunub Gülünün içmədiyini, güclü, sağlam vaxtlarını xatırlaya-xatırlaya Əlişin əyninə böyük

olan geyməsinə düymələdi, saçlarını sıgalladı, alınından öpdü. Sıgallamağında, oxşamağında gizli bir acıq vardı. Bu acıq açılıb yozula bilsəydi, belə anlaşılardı – dediyimi eliyəcəm, atan öldü, Əliş, anan ölməyib hələ, ürəkli böyü, dərdin alım, evimizin kişisi sənə.

- Get dərdin alım, dərsin vaxtında qardaşını göndərəcəm. Kitabı əlindən qoyma. Otara-otara oxu, yaxşımı? Kitablarını islatma, bürüncəyin arasında oxu.

- Yaxşı.

Əliş atasının qamçısını daşlara vura-vura yolun qırağıyla naxırın ardıya gedirdi.

- Əliş nə təhərsən, qardaş... Əliş boylandı, heç kəs yox idi, canı ürşədi.

- Yuxarı bax, ə, burdayam.

Əliş başını qaldırdı. Işıqçı Vəli bir vaxt atasının gördüyü kimi çəngəllərini sancıb dirəyin başında dayanmışdı.

- Neçəncidə oxuyursan, Əliş?

- Beşincidə oxuyuram, Vəli əmi.

Işıqçı Vəli havada oturmuş kimi dirəyin başından sallana dayandı.

-Yaxşı, beşincidə oxuyursan. De görüm kökaltdan çıxma bilirsən?

- Bunu hələ keçməmişik.

- Yalan deyirsən bilmirsən. Yaxşı, de görüm cümlə nəyə deyilir?

-Bitmiş bir fikri ifadə edən söz və ya söz birləşməsinə.

- Yaxşı, bunu bildin, sağ ol. Böyüyüb adam olacaqsan, amma içmə, anan yazıqdı, qeyrətli arvaddı. Keyli vaxtdı mən də içkini atmışam. Ürəyim içmək istəyəndə dirəyə dirəşirəm, qurdalanıram-qurdalanıram yadımdan çıxır. Eşitmisənmi dəyirmanı bağlayacaqlar? Orda kəsilən toğluların hamısı hardansa ayrı yerdən gəlirmiş.

Əliş bu ayrı yeri fikirləşə-fikirləşə naxırın ardınca

getdi. Haradı bu ayrı yer görəsən. Ayat da ayrı yerdən gəlir yəqin, hər səhər nə qədər tez qalxır, görür ki, Ayat bir dəstə toğlunu qabaqlayıb dəyirmanın yanına aparır. Sonra ədədin kök altından çıxmasını fikirləşdi, gördü heç nə bilmir. Təpələrdə ot biçən məşinlərin çıxma bilmədiyini yerlərdə biçincilər vardı, səsləri gəlirdi. Uzaqdan qoruqçunu görüb qoruğa sarı dartınan naxırın qabağına keçdi.

Evini-əşiyini yandırmasam, atamın qızı deyiləm – axşamacan da bunu fikirləşəcəydi.

Kababçı rayona çatan kimi özünü birinci Qızılın yanına saldı. Katibə içəri buraxmadı.

- Olmaz.

- Tələsik işdi.

- Gözlə, çıxanda deyərsən.

İçəridəsə, hər şey Qızılın qızıl dişlərinin rənginə çalırdı. Əlinin qolunun qızillərini açmışdı. Bircə qızıl dişləri qalmışdı.

- Dövlətin malına qəsd eləmisiz, cavab verməli olacaqsız, amma cavab tapa bilməyəcəksiz.

Bir anın içində hiss elədi ki, çıxmağa yol yoxdur.

- Bəs sizin yediyiniz dövlətin malı deyil? Acından ölsəydiniz, maraqlanan olacaydınız ki, filankəs acından öldü? Bu boyda təsərrüfatdı da, əyəri də olacaq, əskiyyə də.

- Bu sözləri bizə yox, lazımı yerdə deyərsiz. Borcumuzdu nəticəni sizə bildirək.

Birinci Qızılı elə kabinetindənə apardılar. İkinci Qızılı da artıq aparmışdılar. Üçüncüsü stolunda oturub Caviddən şeir deyirdi. Kövrəlib kədərliydindən səsi yapışıqlı idi. Kabinetində yoxlanış gedirdi. Cavan oğlanın biri qalxıb üçüncü Qızılı üz-üzə oturdu.

- Tez-tez deyirdiz bu şeirlərdən!

Üçüncü duruxdu. Orta məktəb illərini xatırladı. Tutu iliyinə işləyən gözəlliyi ilə gözünün qabağına gəldi. Gündə bir şeir yazardı Tutuya. Hüseyin Ca-

vidi, Səməd Vurğunu əzbərdən bilirdi. Özü də şair olmaq istəyirdi. Amma həftədə bir dəfə dəyişdiyi təzə-təzə bahalı kostyumlar, saatlar, məşinlər onu şair olmağa qoymadı. Bütün bu yersiz, vaxtsız alınan kostyumlar saatlar, hər axşam atasının cibindən çıxan dəstə-dəstə pullar, üçünü, beşini qoymağa yer tapılmırdı. Bunların hamısı tumurcuqdan təzəcə-təzəcə açılmış yaşılca, ətirli otlara səpilən gübrələr kimi idi ki, Cavid, Vurğunu əzbərdən bilən, Tutu adlı qızı sevən, şeir yazan, qəşəng, yaraşıqlı bir oğlanı şişirdib-şişirdib bu günə saldı. O pulların, o kostyumların, o məşinlərin yerinə balaca bir quzudan danışılardı?! Sudan, yamacdan ağ-ağ atlardan, ağ-ağ atların, igid-igid yiyələrindən danışılardı?! Tutu adlı bir qızı sevən oğlan atasının o boyda pulunu görməyirdi, onun yerinə ac qalaydı. Nə olaydı, deyən olaydı ki, günəşdən tutmuş torpağacan nə varsa, hamısı bir-birinə əbədi bir dəqiqliklə bağlıdı, hər şey, bütün olanlar, qalanlar da iş görür, iş görə-görə yaşayır. Suyun gördüyü işin öz mənası, ağacın gördüyü işin öz mənası, divardan asılan xalçanın öz, yerə sərilən xalçanın öz mənası var. Nə olaydı bunları Tutu adlı qızı sevən oğlana deyən tapılardı. Pulları başına səpib, qəşəng, yaraşıqlı, şeir yazan, kövrək oğlanı dərmanlı bitki kimi şişirtməyirdilər. Sonra da üç oldu. Üç qızıl oğlan. Bu üç də beş ola bilər, sevənlər azalar. Cavid, Vurğunu əzbər bilənlər, şeir yazanlar azalar. Sonra da heç kəs bilməz ki, günəşdən torpağacan nə varsa, əbədi bir dəqiqliklə bir-birinə bağlıdı. Hər şeyin mənası var. Hər şey iş görə-görə yaşayır.

Cavan oğlan cavab gözləyirdi, gördü dillənmiş.

-Yox – dedi, heç vaxt yadıma düşməyib. Orta məktəbdə öyrənmədiyimizdi. Aradan iyirmi il keçib.

Üçüncü qızıl şeirlərdən bir neçə beyt yenə dedi. Birdən-birə uçub divar sökülürmüş kimi hönkürüb başını stolun üstünə qoydu.

Elə bu vaxt kababçı qayıdıb Dəyirmançı ilə üz-üzə oturmuşdu, özünü təmizə çıxarırdı.

- Mən nədən qorxmalıyam, yaxşı. Sənin də sözüne baxıb rayona gedirəm. Niyə gedirəm rayona, kimdi Qızıl oğlanlar, heç tanımıram onları, üzlerini də görməmişəm. Axmaq-axmaq gedib oturmuşam qapılarnın da ki, bəs qarğa, məndə qoz var. Yaxşı, nə deyə bilərsən mənə, nə tapa bilərsən? Plan da vermişəm, rayondan neçə kərə gəlirlər artıqlaması ilə görmüşəm də. Ölüb, belə ölən atasının goruna, içməyəydi, ölməyəydi. Mən öldürməmişəm ki... Yeməyə gələndi. Yeyib gedir. Nə istiyir üzümün suyunu tökə-tökə min oyunla qoyuram qabağına. Bəlkə gedəndə də onunla getməliyəmmiş?!

Bir-iki qarış otaqları vardı, amma Dəyirmançının səsi lap uzaqdan gəlirdi.

- Toğlular kəsirsən ha, bax onu soruşacaqlar ki, bu hardandı...

Göyçək bayaqdan elə bunu gözləyirdi, qalxıb əllərini bir-birinə vura-vura Dəyirmançının ağzına sarı uzatdı.

- Sübut eylə, deynən ki, burdan döyül, ordandı əlimdə tutmusan bəyəm?! Yox, sənin də sözündən işiq gəlir, səndə də bir iş var. Amma mən dəyirmanın boğazından diri çıxmış adamam. Sən özgə dəyirman su tökürsən, kişi. De, görüm, mənə niyə göndərmişdin Qızılların yanına? Göndərmişdin mənə də onlara qatsınlar, hə? Mən burundan yapışıb qulaq çıxardanam ey...

Dəyirmançının ayağa durması ilə şapalağının açılması bir oldu.

- Bədi də, qırmızı oğlu qırmızı. Bədi, mənə yığdın boğaza. Murdar köpəkoğlu. Mənə də murdar elədin.

Göyçək kababçının canı elə yumşaq idi ki, dəyirmançı elə bil arvad döyürdü. Göyçək özünü dəyirmanmana saldı. Unluqdan nə götürdü, nə götürmədi, ci-

binə qoyub çıxdı, ağzının-burnunun qanını silə-silə uzaqlaşdı.

Kənddə gözə görünən yox idi, hamı işində, gücündə idi. Tükəz arvad ha boylandı, sözünü deməyə adam tapmadı. Çıxdı üzünü günəşdən tutmuş torpağacan arada nə vardısı, olanlara, qalanlara dedi – Dən yoxdu, dənciyinə dən düşmür, yeyir bir-birini, hələ harasıdı... Gözlərindən qan gələcək. Heç nə demirəm. Bu suya ki, qan axıtmasan neçə ildir o bədi sənə, kaftar. Bir o yetər elə. Bilmirsənmi, hər şeyin yiyəsi var, heç nə yiyəsiz deyil... Ye bir-birini, sən iman yiyəsi deyilsən, qarğış yiyəsisən. Ay Güllü, ay Güllü... Az bir eşiyə çıx az – Tükəz qarı belə deyib güldü.

Temir müəllim həyat-bacanın uçuş-söküyünü düzəldirdi, bayaqdan sakitlik idi. Arvadı xalçanın üstündə oturub uşaq əmizdirirdi. Dincə qoyulmuş torpaq kimi bir neçə ayın içində cana-qana gəlib gözləşmişdi. Bəxtəvər idi Temir müəllimin arvadı. Onun üçün bəxtəvərlik o idi ki, uşağının atası kasıb olsun, amma üzgünlər olsun.

«Çıxın eşiyə, yandıracam bu evi. Yansın oğullu-uşaqlı. Kişi olub atasına içmə, deyəcək. Kef eləmək olmaz. Temir gərək küllükdə eşələnə». – Neçə il bu səsin qorxusu, peşmanlığı altında evin qaranlığına çəkildilər.

- Allah səni təzədən verdi dərdin alım, günahımı üzü suyuna bağışlasın. Üzünü danladım-danladım Allahdan təzədən aldım səni. Qulunam, ey Ulu Tanrı, indən belə al canımı.

Güllü arvad gündə dua eləyirdi. Temir müəllim həmişə anasının bircə belə qalmış birçeyini darayan görəndə kövrəlirdi, araq içirmiş kimi içi göynəyirdi, həmişə soruşmaq istəyirdi: «Ana, dərdin alım, doğrudanmı kəsərdin saçını?»

- İnanmazsan da, nələr çəkdiyimi bilməzsən, candan ayrıdır. Çox yaxşı günlər göstərmisən anana.

Saçını da kefimdən kəsirdim. İndi də soruş, gül, məzə yerin olsun anan.

Susdular birdən-birə, elə səssizlik düşdü ki, Temirin qulaqları çəkildi. Başını qaldırıb göy üzünə baxdı. Bu səssizliyi anlamağa çalışdı. Günəşdən tutmuş torpağacan, əbədi bir dəqiqliklə bir-birinə bağlı olan, bir olan bu səssizliyi canında hiss elədi. Temirə çoxmu yaxın idi, çoxmu uzaq idi. Hardasa bu səssizliyə ürəyi döyünürdü. Temir bir də dinşədi - çıq, çıq, çıq günəşdən tutmuş torpağacan bir-birinə bağlı olanları sarı-mış bu səssizlik saat kimi işləyirdi çıq, çıq, çıq.... Yoxsa bu, Temirin özüydümü, anasının dediyi tək dünyaya təzə gəlmiş kimi ayıq, sağlam, hasarların uçuşunu, həyəti basmış alağı, pəncərənin qırığını görə-görə söykənmişdi divara. Göy üzünə baxa-baxa, səssizliyin içində yaşayırdı.

Tükəz qarının səsinə eşidib daşı hasarın üstünə qoydu. İstəmərdi ki, qarı onu görsün. Gizləndi birdən. Dəyirman uzaqlaşmışdı Temirdən. Nə gözü görürdü, nə səsi çatırdı dəyirman. Qalan Temir idi. Yoğun kişinin, Qızıl oğlanların, Dəyirmançının, Göyçək kababçının qorxularının üstüylə uzaqlaşma-uzaqlaşma gedirdi. Göy üzü, yer üzü arasında bir-birinə bağlı olan nə vardısı, onlardan biri öz işini görmürdü: Dəyirman dəyirmanlığını eləmərdi. Dənlikdə dən olmalıydı, Göyçək kababçı ora pul doldurmuşdu. Unluqda un olmalıydı, doğranmış ət vardı, küncündə də beş-altı toğlu kəlləsi. İndi Göyçək kababçı taxta lövhəni döndərüb qaçıb çıxıb getmişdi: Bağlıdı! Göy üzü ilə yer üzü arasında əbədi bir dəqiqliklə bir-birinə bağlı olan şeylər bağlı olub öz işini görmürdü. Dəyirman Temirdən, işıqçı Vəlidən, Çobandan, bir neçə günün içində durulub-durulub cücülərinə qədər göstərə-göstərə Tükəz qarının, Güllü arvadın paltarlarını yuyan balaca arxdan, Ayatın oxuduğu – «Bir dost bulamadım, gün axşam oldu» – mahnısından, kənd arvadlarının suçlu-günahlı tut-

duqları Allah adından uzaqlaşdı. Çünki öz işini görə-görə yaşamırdı!

...Cümə axşamının qaranlıq bir gecəsiydi. Güllünün balacaları yatmışdı, bir Əliş oyaq idi, alaqqaranlıqda gözünü döyürdü. Çünki anası hıçqıra-hıçqıra, içini çəkə-çəkə bəxtindən deyirdi. Dolanacaq üçün ağlamırdı Əlişin anası, qurulu evi vardı, yaxşı dolanırdı. Kolxozda sağıcı işləyirdi, neçə dəfə şəklini qəzetə vurub tərifləmişdilər. Əlişin anası ona görə ağlayırdı ki, Güllü ölümə öz ayağıyla getdi. Səhəri gözüylə açdı Əlişin anası. Əliş də götürüb çıxdı. Bir də evin aşağı gözündən nəse götürdü, hasarın dibi ilə üzü aşağı endilər. Dəyirman çatanda anası dedi: Sən burda dayan, qorxmağın yoxdu sənin, belə eləməsən, ürəyim dincəlməyəcək. Nöyütü ver mənə, day olan oldu bizə, nədən qorxmalıyıq ki...

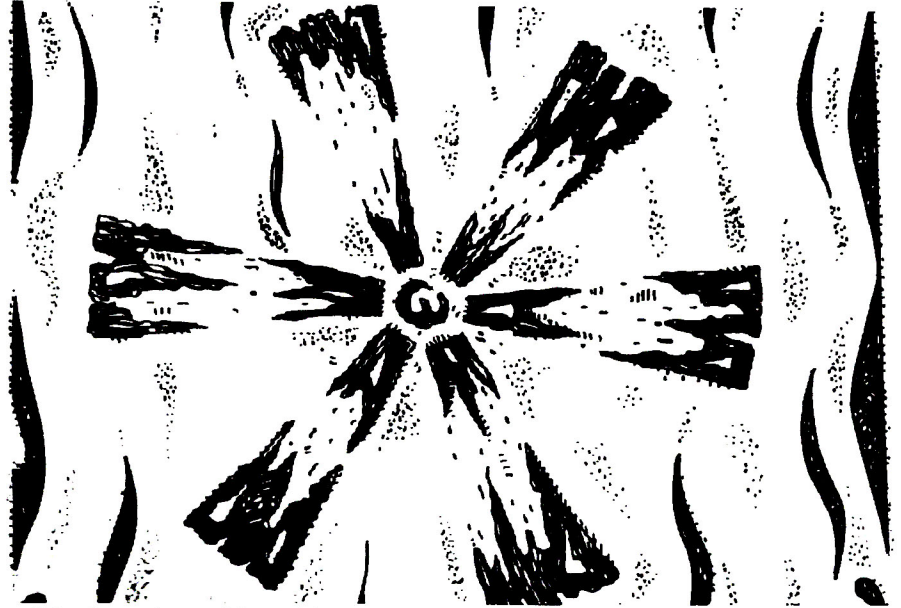
Dəyirmanın taxta artırmasına, qarı-bacasına, neçə illərdi susuz boğaz kimi qurumuş novuna neft töküüb od verdi. Neçə illər idi, onsuz da kababçının əlindən quruyub daşlarınacan nəmi çəkilmiş dəyirman bir damcı oda bənd idi. Dan yeri sökülürdü, qıpqırmızı od rəngində idi. Alov da gücləndi-gücləndi, minlərlə adamın qəhqəhəsinə oxşadı. Bir anda kəndə xəbər düşdü, ayağı yer tutan tamaşaya durdu. Anası Əlişin əlindən tutub sağından gəlirmiş kimi sakitcə evinə gədirdi. Dəyirmanın altından keçən balaca arx az qalır qaynasın. Balaca balıqlar, su cücüləri, qurbağalar başı alovlu suların qovuşduğu yerə qaçırdı. Hər şey balıqlara, cücülərə, qurbağalara yuxu görmüş kimi gəlirdi.

Dəyirman günəş bir boy qalxanacan yandı, daşları qapqara qaralıb Nuhdan qalmışa oxşadı. Unluqdakı doğranmış ət bişib kabab olmuşdu, beş-altı toğlu başı bişib dərisi çəkildiyindən hamısı güldürdü. Baltanın, bıçağın sapı yanıb, tiyəsi qaralmışdı. Bir vaxtlar qarabaq Dəyirmançının əlindən iştahlı-iştahlı dünyaya baxan bıçaq kömürdən seçilmirdi.

“Deyirman” povestinə çəkilmiş illüstrasiyalar Ayxanındır

P.S. Təzə “Deyirman”a yazdığım giriş sözünün adını Rəsul Rzanın 81-ci ildə qələmə aldığı məqaləsinin adıyla eyni qoymağım təsadüf deyil. Zaman da atını minib çapır, dövrən də dəyişir, daha o dəyirmanlar da yoxdu, amma dəyirman dərdi var axı... Yoxdusa, niyə Göyçək kababçı, Deyirmançı, Temir, Sarı Qasım, Qızıl oğlanlar belə tanış gəlir adama?! Bəlkə əsərin bu qədər gizlində qalıb indi üzə çıxmağında da bir məntiq, bir zərurət var... Elə ona görə povestə əl gəzdirmək istəyən müəllifi inandırmağa çalışdım ki, lazım deyil. Mövlud müəllim - “Bəlkə də Deyirmanı Deyirmançının qızı, Göyçəyin arvadı yandırmalı idi” - dedi. Amma dəyişmədi sonluğu... İndi də artıq çapa gedəcək mətni oxuduqca düşünürəm axı Əlişin anası atasız qalmış oğlunu yetişdirəcəyini, böyüdəcəyini, oxudacağını deyirdisə, Deyirmanı yandırması vacib idi. Qəhrəmanın müəllifin “planlarını pozub” öz taleyini ya-

şaması və azad hərəkət etməsi də gerçək nəsr elementidir...

...Mövlud müəllimi Şuşada görəndə çəkinə-çəkinə “təzə yazılarım var” - dedi, “Şuşanın, Qarabağın 30 illik ağrısı keçmişdə qaldı, ağlamaq olmaz daha, yeni əsərlər yazılmalıdı” - dedi. Yeni yazıların gələcəyini, yenə gün işığında oxuyacağımız əlyazmaların yaranacağını, bu dəfə dərdədən yox, qələbədən yazacağını anladım. Gündəmin tələbi budur, bəli. İndi tarixin də, sənətin də iri planında Şuşadır! Qarabağdır!

P.P.S. Növbəti səhifədən müəlliflərimiz Uzaq və Yaxın Şuşadan söz açacaqlar... Vətəndən uzaqda yaşayan yazıçı-esseist Vahid Qazi xatirələrindəki uzaq Şuşadan danışacaq, ilk dəfə doğma şəhərinə ayaq basan gənc şair Ramil Əhməd isə isti-isti təəsüratlarını bölüşəcək...

PƏRVİN